

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 94 (477):373

В. С. Бугрій

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА НА СУМЩИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 40-х – 50-ті рр. ХХ ст.)

Мета статті: здійснити аналіз професійно-педагогічної освіти на Сумщині у другій половині 40-х – 50-х рр. ХХ ст. Метод: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення. Результати: охарактеризовано систему педагогічних навчальних закладів Сумської області, з'ясовано зміст навчального процесу в них. Практичне значення: розкрито можливості творчого використання досвіду діяльності професійно-педагогічних закладів Сумщини на сучасному етапі. Висновки та перспективи подальших наукових розвідок: встановлено, що система педагогічних навчальних закладів Сумської області протягом 40-х – 50-х рр. ХХ ст. зазнавала неодноразового реформування. Негативний вплив на зміст навчального процесу у професійно-педагогічних навчальних закладах Сумщини мала загальна суспільно-політична ситуація, що панувала в СРСР. Подальшого вивчення потребують питання організації навчального процесу (форми, методи, засоби) у педагогічних навчальних закладах Сумщини.

***Ключові слова:** професійно-педагогічна освіта, педагогічні навчальні заклади, зміст освіти, виробнича педагогічна практика.*

Постановка проблеми. Проблема підвищення ефективності педагогічної освіти, розробки концептуальних засад професійно-педагогічної діяльності стає ще більш актуальною в умовах відновлення духовних пріоритетів суспільства, зміни світоглядних орієнтацій, розширення громадянської й національної свідомості. Сучасний учитель має виступати свідомим суб'єктом педагогічного процесу і активним діячем соціального та наукового прогресу. Вирішення завдань поліпшення якості педагогічної освіти нерозривно пов'язане з переосмисленням вітчизняного досвіду та використанням його найбільш позитивних надбань.

Аналіз актуальних досліджень. Різні аспекти діяльності педагогічних навчальних закладів досліджувались у працях А. Вербицького, С. Гончаренка, М. Євтуха, В. Козакова, М. Шкіля. Провідні тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні та за рубежом було окреслено В. Андрущенко, І. Зязюном, В. Кременем, Н. Ничкало, Л. Пуховською та ін. Особливості професійної підготовки вчителя розроблялися Г. Нагорною, С. Сисоєвою, Г. Троцько та ін.

Аналіз літератури свідчить про те, що регіональні аспекти професійно-педагогічної освіти потребують подальших досліджень. Актуальність та недостатня розробленість даної проблеми й зумовили вибір теми публікації.

Методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення.

Мета статті – здійснити аналіз професійно-педагогічної освіти на Сумщині у другій половині 40-х – 50-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Створення радянської держави не змінило колоніального статусу України у складі Російської імперії. Після нетривалого періоду власного державотворення та політики «українізації» вона знову перетворюється на звичайну провінцію, яка повинна була беззаперечно виконувати волю Москви. Україна позбавлялася будь-якої власної політики, у тому числі і в галузі освіти. Після Другої світової війни централізована система управління ще більш зміцнилася, Міністерство освіти УРСР (до 1946 р. – Народний Комісаріат освіти УРСР), Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР були повністю підпорядковані союзним органам, які розробляли загальні положення з навчальної, виховної, методичної та наукової роботи, обов'язкові для закладів освіти. При цьому повністю ігнорувалися національні та культурні традиції, утверджувались одноманітність і однотипність загальної та вищої школи.

Сітка педагогічних ВНЗ України після Другої світової війни становила 27 педагогічних, 20 самостійних учительських інститутів та 13 учительських інститутів при педінститутах [6, 6].

Сумщина, яка в повоєнний час продовжувала зберігати статус адміністративного утворення обласного рівня, мала на своїй території декілька закладів професійно-педагогічної освіти: Сумський педагогічний інститут, Глухівський, Конотопський, Лебединський учительські інститути, Путивльське педагогічне училище. Відновлення роботи вищих навчальних закладів на Сумщині після звільнення від нацистської окупації розпочалося з 1943 р. – 2 листопада цього року інститути отримали постанову уряду УРСР, у якій регламентувався порядок їх подальшої діяльності.

На час відновлення роботи Сумський педагогічний інститут мав чотири факультети: історичний, мовно-літературний, фізико-математичний, природничий. У ході першого повоєнного набору до інституту надійшло 448 заяв, за якими 371 особа була зарахована, а до навчання приступило 300 студентів [2, 4]. Глухівський учительський інститут з дворічним терміном навчання здійснював навчання на фізико-математичному та природничо-географічному відділеннях. Конотопський учительський інститут був заснований відповідно до постанови уряду УРСР у 1939 р. на базі педагогічної школи. Він готував фахівців для неповної середньої школи з української і російської мови, фізики і математики на двох факультетах: мовно-літературному та фізико-математичному. Путивльське педагогічне училище у своїй структурі мало шкільне, дошкільне та лінгвістичне відділення.

У 50-х рр. ХХ ст. відбулося реформування професійної педагогічної освіти в УРСР, яке торкнулося й навчальних закладів Сумщини.

Лебединський учительський інститут у 1951 р. було переведено до м. Коломия, Івано-Франківської області, а на його базі створено Лебединське педагогічне училище, якому присвоїли ім'я А. С. Макаренка. Конотопський учительський інститут відповідно до постанови ЦК КП(б) України та Ради Міністрів УРСР від 15 серпня 1952 р. з 1 вересня 1952 р. об'єднався з Глухівським учительським інститутом і як самостійна освітня установа припиняв свою діяльність.

Глухівський учительський інститут у 1954 р. отримав статус педагогічного інституту. На фізико-математичному факультеті цього вищого навчального закладу почали здобувати освіту майбутні вчителі середньої школи. З 1956 р. Глухівський педагогічний інститут був перепрофільований на підготовку фахівців з вищою освітою для початкової школи. Путивльське педагогічне училище у 1958 р. перейшло на підготовку фахівців на базі середньої школи.

План набору студентів до педагогічних навчальних закладів Сумщини щороку збільшувався. Але відсутність конкурсу не давала можливості зараховувати до складу студентів найбільш обдарованих та придатних до вчительської професії. Подібна ситуація була типовою для більшості педагогічних навчальних закладів усієї України, а не тільки Сумської області. Лише в 1951 р., вперше за всі повоєнні роки, план набору було виконано повністю, як у цілому, так і з окремих спеціальностей та ще й до початку навчального процесу, тобто до 1 вересня [6, 6].

З метою забезпечення набору педагогічними навчальними закладами Сумщини проводилася активна профорієнтаційна робота. Наприклад, викладачі Глухівського інституту виїжджали в райони для проведення агітації серед випускників середніх шкіл; для абітурієнтів був організований «день відкритих дверей»; у районних і обласних газетах Сумської та Чернігівської областей друкувалися оголошення про прийом в інститут; директорам середніх шкіл Сумської та Чернігівської областей були розіслані спеціальні листи з проханням популяризувати умови прийому в інститут; студентам, які виїжджали на канікули, давалися завдання проводити бесіди з випускниками шкіл про роботу інституту [5, 2].

Навчальний процес у педагогічних інститутах та училищах Сумщини протягом досліджуваного періоду будувався за стабільним розкладом. Кожен факультет мав чіткий графік виконання плану, проходження педагогічної та навчальної практики студентів, колоквиумів, семінарських і практичних занять, виконання курсових робіт. Навчальні дисципліни викладалися відповідно до робочих програм, обговорених на кафедрах і затверджених навчальними частинами. Облік прочитаних лекцій, практичних і семінарських занять та виконання програм вівся систематично в групових журналах [4, 7].

Таблиця 1

**Навчальний план спеціальності «Педагогіка і психологія» на 1945–
1946 навчальний рік [3, 9]**

	Назва дисципліни	Розподіл по семестрах		Години		
		Іспити	Заліки	Всього	З них:	
					Лекції	Лаборат. і практ.
1.	Основи марксизму-ленінізму	2, 4	1, 2	220	126	84
2.	Політична економія	6, 7	5	140	88	52
3.	Діалектичний та історичний матеріалізм	7	6	102	70	32
4.	Історія філософії	6	5	102	70	32
5.	Іноземна мова	1,3,5,7	2,4,6	302	-	302
6.	Військова підготовка	-	1, 2, 3, 4, 5, 6	360	-	360
7.	Загальна історія	1	2	135	118	17
8.	Історія народів СРСР	4	3	132	100	32
9.	Анатомія і фізіологія людини	2	1	220	180	40
10.	Психологія	2, 4	1, 3	272	176	96
11.	Педагогіка	4, 6	3, 5, 7	352	202	150
12.	Історія педагогіки	5, 6, 8	7	340	280	60
13.	Загальна шкільна гігієна	-	7	34	24	10
14.	Школознавство і організація планування та керівництво народною освітою СРСР	7	8	102	70	32
15.	Українська література	2	1	120	100	20
16.	Російська література	4	3	210	170	40
17.	Світова література	3, 5	4	200	170	30
18.	Дитяча література	7, 8	-	104	84	20
19.	Методика викладання дисциплін в початкових школах:					
	а) методика викладання мови	5	-	100	72	28
	б) методика викладання математики	5	-	68	48	20
	в) методика викладання природознавства	-	6	34	24	10
	г) методика викладання історії	6	-	34	24	10
	д) методика викладання географії	6	-	34	24	10
	е) методика викладання художньої творчості	-	6	68	48	20
20.	Методика викладання психології	8	-	68	48	20
21.	Методика викладання педагогіки	8	-	68	48	20
22.	Українська мова	2	1	102	-	102
23.	Російська мова	2	1	102	-	102
24.	Спец. курс психології	8	-	68	68	-
25.	Спец. курс педагогіки	8	-	68	68	-
26.	Логіка	4	1, 8	100	68	32
Всього годин				4361	2570	1791

На кожен спеціальність було розроблено навчальний план, який включав перелік дисциплін, що вивчалися, указував кількість годин на їх опрацювання та визначав розподіл цих дисциплін за семестрами. Як приклад, у таблиці 1 подано зразок навчального плану для спеціальності «Педагогіка і психологія» на 1945–1946 навчальний рік.

На зміст навчального процесу у ВНЗ України, у тому числі й у педагогічних інститутах Сумщини, значний вплив мала суспільно-політична ситуація, що склалась у 40–50-х рр. ХХ ст. Ідеологічні настанови тоталітарної більшовицької влади щодо викладання тієї чи іншої науки обумовлювали викривлення навчально-виховного процесу, нав'язували молодому поколінню хибні стереотипи, фальсифіковане розуміння гуманізму та патріотизму. Так, на початку 1950-х рр. від викладачів природничих дисциплін вимагалось всебічно пропагувати фізіологічні ідеї академіка І. Павлова. У зв'язку з цим у ВНЗ створювалися спеціальні комісії, які мали перевіряти роботу відповідних кафедр. Суттєві зауваження виникли в такій комісії до кафедри географії Глухівського учительського інституту (завідувач доцент Д. Сакало). На думку перевіряючих, викладачі цього структурного підрозділу протягом 1950–1951 навчального року не забезпечили глибокого вивчення теоретичної спадщини академіка І. Павлова. Кафедра не проводила систематичного взаємовідвідування лекцій і лабораторно-практичних занять, пов'язаних безпосередньо з працями І. Павлова [5, 9].

Під ще більшим ідеологічним тиском перебували протягом 40-х – першої половини 50-х рр. ХХ ст. викладачі суспільно-гуманітарних дисциплін, перед якими ставилося завдання посилювати боротьбу за чистоту марксистсько-ленінської теорії проти, так званої, ворожої буржуазно-націоналістичної пропаганди. Нового розмаху в цей час набула критика поглядів М. Грушевського. Відповідно до наказу начальника управління у справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР від 19 вересня 1947 р. «Про покращення навчання і політико-виховної роботи у вищих навчальних закладах УРСР», викладачі повинні були розкривати «наукову неспроможність і політичну шкідливість історичних концепцій Грушевського». З цього приводу, на засіданні Вченої ради Сумського педагогічного інституту 10 листопада 1947 р., виступив завідувач кафедри загальної історії Б. Пільверман. Він зазначив, що «найбільш значні недоліки у викладанні історії України спостерігаються у викладача кафедри історії СРСР Мусатенко, який у своїх лекціях не дає критики буржуазно-націоналістичних концепцій Грушевського» [1, 8]. Директор інституту Д. Нукалов зобов'язав завідувача кафедрою історії СРСР В. Мартинову «звернути серйозну увагу на викладання історії України товаришем Мусатенко і всіляко допомогти йому у виправленні помилок» [1, 7].

Отже, прояви оригінального мислення або національної самосвідомості, найменше ігнорування пропагандистських стереотипів,

критичний підхід до будь-яких явищ суспільного життя – все це викликало звинувачення в українському буржуазному націоналізмі, космополітизмі, антирадянській діяльності і, як наслідок, вело до морального цькування національно-свідомих викладацьких кадрів та студентської молоді.

Важливе місце в навчальному процесі педагогічних інститутів відводилося виробничій педагогічній практиці. Про те, як вона будувалася, дають інформацію, наприклад, документи Глухівського інституту. У 1950–1951 навчальному році педагогічну практику в цьому ВНЗ проходило 196 студентів. Практика тривала протягом 5 тижнів з 8 лютого по 15 березня 1951 року. Підготовка до її здійснення розпочалася завчасно. У грудні 1950 р. питання організації та завдань педагогічної практики обговорювалися на засіданнях Вченої ради інституту та кафедр, а також на установчих конференціях. Інститутським наказом студенти були прикріплені до методистів і розподілені по школам. Питання про проведення педагогічної практики також обговорювалося на педагогічних радах шкіл. Тематику практичних уроків студенти отримали до виходу на зимові канікули. Кожний студент провів по 5 уроків та по 2–3 заходи з виховної роботи, попередньо отримавши кваліфіковану консультацію старшого методиста та вчителя школи. Конспект відкритого уроку як правило затверджувався методистом за 3 дні до його проведення. На відкритому уроці були присутні студенти (5–7 чоловік), методист та учитель школи [5, 12].

Така ретельна підготовка забезпечила високий рівень проходження педагогічної практики. Її результати представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Результати педагогічної практики студентів Глухівського учительського інституту за 1950–1951 навчальний рік [5, 13]

Відділ	Кількість студентів, які проходили практику	З них отримали оцінки:		
		Відмінно	Добре	Задовільно
Фізико-математичний	66	8	45	13
Російський	48	26	21	1
Український	24	4	16	4
Географічний	58	21	34	3
Всього	196	59	116	21

Результати педагогічної практики обговорювалися на Вченій раді інституту, педагогічних радах шкіл та на виробничих засіданнях студентів. Методисти й учителі шкіл у своїх звітах зазначали достатньо високу теоретичну і методичну підготовку студентів, їх уміння здійснювати виховну роботу.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, аналіз джерел дозволив встановити, що відновлення роботи навчальних закладів на Сумщині після звільнення від нацистської окупації розпочалося з 1943 р. У

Сумській області система професійної педагогічної освіти складалася із Сумського педагогічного інституту, Глухівського, Конотопського, Лебединського учительських інститутів, Путивльського педагогічного училища. У 50-х рр. ХХ ст. відбулося реформування професійної педагогічної освіти в УРСР, яке торкнулося і педагогічних навчальних закладів Сумщини. Зокрема, перестав існувати Конотопський учительський інститут (увійшов до складу Глухівського педагогічного інституту), замість Лебединського учительського інституту почало діяльність Лебединське педагогічне училище. Для перших повоєнних років характерним було постійне збільшення плану набору студентів та відсутність конкурсу на педагогічні спеціальності.

Навчальний процес у професійно-педагогічних навчальних закладах Сумської області будувався за стабільним розкладом. Дисципліни викладалися відповідно до робочих програм, обговорених на кафедрах і затвердженими навчальними частинами. Негативний вплив на зміст навчального процесу у професійно-педагогічних навчальних закладах Сумщини мала загальна суспільно-політична ситуація, що панувала в СРСР протягом 40–50-х рр. ХХ ст. Велике значення відводилося проведенню педагогічної практики. Їй передувала ретельна підготовка та глибокий аналіз результатів. Подальшого вивчення потребують питання організації навчального процесу (форми, методи, засоби) у педагогічних навчальних закладах Сумщини протягом досліджуваного періоду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Держархів Сумської області, ф. Р-2817, оп.3, спр. 25, 61 арк.
2. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 34, 47 арк.
3. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 84, 36 арк.
4. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 970, 127 арк.
5. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 977, 31 арк.
6. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 1126, 113 арк.

РЕЗЮМЕ

Бугрий В. С. Професійно-педагогічне образование на Сумщині (вторая половина 40-х – 50-е гг. ХХ в.).

Цель статьи: осуществит анализ профессионально-педагогического образования на Сумщине во второй половине 40-х – 50-е гг. ХХ в. Метод: анализ, синтез, сравнение, обобщение. Результаты: охарактеризована система педагогических учебных заведений Сумской области, выяснено содержание учебного процесса в них. Практическое значение: раскрыты возможности творческого использования опыта деятельности профессионально-педагогических заведений Сумщины на современном этапе. Выводы и перспективы дальнейших научных исследований: установлено, что система педагогических учебных заведений Сумской области в течение 40-х – 50-х гг. ХХ в. неоднократно реформировалась. Негативное влияние на содержание учебного процесса в профессионально-педагогических учебных заведениях Сумщины имела общественно-политическая ситуация, которая господствовала в СССР. Дальнейшего изучения требуют вопросы организации учебного процесса (формы, методы, средства) в педагогических учебных заведениях Сумщины.

Ключевые слова: профессионально-педагогическое образование, педагогические учебные заведения, содержание образования, производственная педагогическая практика.

SUMMARY

Bugrii V. Professional teacher education in Sumy region (the second half of the 40-ies – 50-ies of the XX century).

The purpose of this article is to analyze vocational teacher education in Sumy region in the second half of the 40-ies – 50-ies of the XXth century.

Method: analysis, synthesis, comparison, generalization.

Results: the system of pedagogical educational establishments of Sumy region is characterized, the content of educational process in them is clarified.

Practical value: the possibilities of creative use of the experience of professional-pedagogical establishments of Ukraine at the present stage are revealed.

Conclusions and prospects for further research: the study found out that the restoration of educational institutions in Sumy region after the liberation from Nazi occupation began in 1943. In the Sumy region the system of professional pedagogical education consisted of Sumy Pedagogical Institute, Glukhiv, Konotop, Lebedyn teachers Institutes, Putyvl Pedagogical College. In 50-ies of the XXth century there was a reform of professional teacher education in the USSR, which also touched the educational institutions of Sumy region. In particular, ceased to exist Konotop Teachers Institute (it joined Glukhiv Pedagogical Institute), instead of Lebedyn Teachers Institute began the activities Lebedyn Pedagogical College. First post-war years were characterized by a constant increase in terms of recruitment of students and the lack of competition for teacher training programs.

It is stressed that educational process in professional-pedagogical educational institutions of the Sumy region was based on a stable schedule. Subjects were taught according to the work programs discussed in the departments and approved by teaching departments. A negative impact on the content of the educational process in professional-pedagogical educational institutions of Sumy region had a common socio-political situation that prevailed in the USSR during the 40–50-ies of the XXth century, Great importance was given to the conduct of teaching practice. It was preceded by careful preparation and deep analysis of the results.

Further study is required for the issues of organization of educational process (forms, methods, means) in the pedagogical educational establishments of Sumy region during the studied period.

Key words: professional pedagogical education, pedagogical educational establishments, content of education, pedagogical practice.

УДК 37 (477(09+821.161.2(07)(09)))

Л. І. Йовенко

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ДУХОВНИЙ ПОДВИГ ОСОБИСТОСТІ В ПОЕМІ Т. ШЕВЧЕНКА «НЕОФІТИ» ТА ЙОГО ТРАКТУВАННЯ У ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

У статті на основі аналізу поеми «Неофіти» Тараса Григоровича Шевченка, а також шкільних підручників радянського періоду, здійснено характеристику образів героїв художнього твору, з'ясовано їх трактування в історії літературної освіти означеної доби. Встановлено, що характерною рисою Шевченкового героя є здатність до подвигу, висока піднесеність переживань. Зроблено висновок, що головні персонажі поеми, які є уособленням духовного визволення особистості,